

Livet i Dusjanbe – tidligere Stalinabad

KOMMENTAR OG DEBATT

BERIT OLSEN

Pilestredet 29A
0166 Oslo

Dusjanbe betyr mandag på tadsjikisk, og sannelig har tiden etter Sovjetunionens fall vært litt av en blåmandag for dette folket. Min guidebok sier om Dusjanbe at det er en historisk isolert, tilbakestående bosetning, som er ganske kjedelig, bortsett fra nattetider, da er det rett og slett skremmende der og ikke så rent lite farlig. Også i sovjettiden var Tadsjikistan en av de fattigste republikkene. Sovjetunionens fall medførte et bortfall av 40 % av republikkens budsjett. Borgerkrigen som fulgte, forverret situasjonen ytterligere. For øyeblikket hersker en ustabil våpenhvile mellom partene, basert på en maktfordeling mellom regjeringen og opposisjonen.

Ut fra enhver sosial indikator er den nåværende situasjonen ekstrem. Arbeidsledigheten er 30 – 40 %, ifølge Verdensbanken, men mange hevder den er enda høyere.

Utdanningssystemet har skrumpet til et punkt hvor Verdensbanken snakker om reell fare for en tapt generasjon av barn, helsetjenesten har nærmest falt sammen, og det statlige sikkerhetsnett har kollapset helt. Inntektene til dem som er i arbeid er lave, inflasjonen derimot har eksplodert, men er gradvis brakt under kontroll i den senere tid, noe regjeringen får ros for av Verdensbanken. Praktisk talt alle i Tadsjikistan er fattige. Ifølge Verdensbanken omfatter *vanlig fattigdom* – hvor samlet familieinntekt ikke er tilstrekkelig til å dekke de basale behov – to tredeler av befolkningen. I tillegg er 12 % *ekstremt fattige* og overlever utelukkende ved å selge unna eiendeler eller ved tigging eller tyveri. Ytterligere 5 % står fullstendig på bar bakke: arbeidsuføre, pensjonister uten familiestøtte etc.

Ifølge FNs utviklingsorganisasjon UNDP er det grunn til bekymring for at analfabetismen skal gjenoppstå. Dette ville i så fall være en historisk tragedie – ikke noe land som først har bekjempet analfabetismen, har måttet se denne kunnskapen gå tapt. Ikke overraskende er det spesielt jentene som nå ikke får skolegang, og det er særlig på landsbygda at dette skjer.

Fattigdom og trøstesløse fremtidsutsikter treffer dessverre på en strøm av billig narkotika

fra Afghanistan, og Tadsjikistan er blitt et viktig transittland. Ett gram heroin på gaten i Dusjanbe koster under en dollar, og på hvert eneste fly ut av Dusjanbe (vi har riktignok bare flyforbindelse til Moskva og Almaty tre ganger ukentlig) tar tollerne småsmuglere.

En kvinne selger helbredende urter på gaten. Tadsjikistan har en stor rikdom av slike urter, og helseministeriet oppmuntrer til bruk av dem

Konflikten

Blant makteliten er det meste som i sovjettiden, og nomenklaturen i Tadsjikistan var da også blant de mest konservative og pålitelige, sett fra Moskva. Maktfordelingen er basert på regional tilhørighet: Leninabad i nord og Khatlon i sør var og er kommunistenes høyborg, mens opposisjonen holder til i Karategin-dalen i Gorno-Badakhshan og på grensen til Afghanistan.

Etter Sovjetunionens sammenbrudd var Tadsjikistan det eneste landet der man faktisk lyktes i å kaste kommunistene ut av regjeringskontorene. Dette ble innledningen til borgerkrigen i 1992 – 97. Vinnerne ble kommunistene i sør, og grunnen til at de vant, var helt klart støtten fra Russland. Russland ser fortsatt på Tadsjikistan som sin sørgrense, og holder store styrker her. Krigen har faktisk ikke opphørt ennå, til tross for at det snart er to år siden fredsavtalen ble undertegnet.

Konflikten er i alle fall på overflaten regional, men har også ideologiske trekk, selv om det ville være en utillatelig forenkling å si at det dreier seg om kommunisme versus demokrati/kapitalisme/pluralisme eller for den saks skyld religiøs fundamentalisme. Til dels er det enkelt og greit en kamp om makten i samfunnet. Og sannsynligvis også om kontrollen over narkotikahandelen, eller riktignok: profitten fra den.

På mange måter er kanskje ikke Tadsjikistan bærekraftig som et eget land, verken geografisk, økonomisk eller etnisk. Tadsjikistan er en kunstig statsdannelse i den forstand at en ytre makt (Sovjetunionen) forente regioner som tidligere bare hadde hatt begrenset felles identitet. Det hjelper heller ikke at de største tadsjikiske byene og de kulturelle og intellektuelle sentrene, Bukhara og Samarkand, befinner seg innenfor Usbekistans grenser.

Små pensjoner og manglende sosialt sikkerhetsnett gjør at tigging blir eneste utvei for mange

Sikkerheten

Ettersom én internasjonal hjelpearbeider ble drept i 1997, etter først å ha vært holdt som gissel, og fire militære observatører fra FN ble drept i fjor, så er det internasjonale korpset her pålagt stadig strengere restriksjoner av sikkerhetsårsaker.

Mange distrikter kontrolleres av utbrytergrupper som arbeider på egen hånd, og det rapporteres til stadighet om trefninger mellom forskjellige fraksjoner innen UTO (United Tajik Opposition), uavhengige grupper og militsiaen. En avtale med Russland om en permanent russisk militærbase i Tadsjikistan er nylig undertegnet og blir kraftig kritisert av UTO.

Tadsjikistans Pamir ligger i den autonome regionen Gorno-Badakhshan. Befolkningen her er ismailitter, en islamsk sekt som har brutt ut fra sjiittismen. De har verken moskeer, klerikat eller noen ukentlig helligdag. Deres åndelige leder er den sveitsiske forretningsmannen Aga Khan. Og hadde det ikke vært for Aga Khan Foundation, som står for det meste av den humanitære hjelpen til dette området (og til Nord-Afghanistan), ville det stått virkelig dårlig til, for regjeringen oppfatter dette området som et arnested for "islamsk fundamentalisme" og er ikke spesielt ivrig etter å yte bistand. I tillegg kommer områdets isolerte beliggenhet. Veien er ikke trygg, så den eneste måten å komme dit på, er med fly. Tajik Air har en såkalt daglig rute dit, men det er sjelden værforholdene tillater flyging inn til provinshovedstaden Khorog. Det sies at dette skal være verdens farligste flyrute, og at dette var den eneste ruten Aeroflot gav sine piloter risikotillegg på.

Landsbyene i Nord-Afghanistan klorer seg fast til fjellsiden. Nederst en del av de mange nysgjerrige

Folk med våpen betaler ikke skatt

Det blir brukt ca. to dollar årlig per innbygger på helsetjenester, mens det for sju år siden ble brukt ca. 200. Landet er derfor helt avhengig av humanitær hjelp. Verdensbanken gjennomførte i juni i år en analyse av helsetjenesten i Tadsjikistan. Konklusjonen var kort og konsis: et helsesystem i krise og forverring av folkehelsen.

Til tross for at landet har rikelig med rent vann fra sine høye fjell, er rørsystemet så dårlig at drikkevannet er helsefarlig. Særlig har det vært mye tyfoidfieber. Vårflom overskyller gjerne vannledningsnett, og dette kan føre til alvorlige epidemier.

Malaria, som ble utryddet på 1960-tallet, har hatt et voldsomt oppsving. I fjor var det offisielt registrert ca. 30 000 tilfeller, sannsynligvis må man multiplisere dette tallet med ti for å få et rimelig dekkende bilde. Tuberkulose har økt drastisk de siste tre årene, fra en prevalens på 30 per 100 000 i 1995 til 267 per 100 000 i 1997.

I enkelte distrikter er det opptil 80 % hjemmefødsler. Det er det ikke noe å si på, sykehusene har ofte ikke oppvarming eller rennende vann, rutene er knust eller stjålet sammen med det meste av utstyret. Nesten halvparten av kvinnene har et fødselsintervall på under to år. Og, ikke uventet, nesten halvparten har anemi under svangerskapet.

Barnedødeligheten var i 1997 27,6 per 1 000 levendefødte. Mødredødeligheten var 64,6 per 100 000 levendefødte. Statistisk har det vært en forbedring i løpet av de siste årene, men ettersom andelen hjemmefødsler er økende og registrering av fødsler og dødsfall koster en halv månedslønn, er det all mulig grunn til å ta tallene med en klype salt.

Min oppgave her er, foruten å lede WHO's kontor i Tadsjikistan, å koordinere den internasjonale humanitære helsehjelpen. I samarbeid med flere frivillige legeorganisasjoner gjennomførte jeg en kartlegging av diagnostiske og terapeutiske forhold ved akutte tilstander ved 19 sykehusavdelinger i Dusjanbe. Resultatene var nedslående:

Ingen ambulansetjeneste fungerer om natten. I akutte tilfeller hendte det at folk døde hjemme, fordi ingen ville bringe dem til sykehus. Og om de kom frem, var det på svært mange sykehus slik at de ikke ble tilsett av medisinsk kvalifisert personell om natten, enten det nå skyldtes mangel på personell, lav arbeidsmoral eller manglende lønnsutbetalinger.

Diagnostikken var preget av gammelt, utrangert utstyr og manglende reagenser. For eksempel kunne ikke det største fødselssykehuset utføre verken rhesusundersøkelse eller bestemme bilirubinnivå. Ved en stor medisinsk avdeling som mottok akuttinnleggelse kunne man ikke utføre blodsukkeranalyse eller bestemme sukkernivået i urin. Alt som skal gjøres, må pasienten betale for privat, inkludert overføring til intensivavdeling for akutte prosedyrer. Dersom en pasient ikke kunne betale, ble han ikke overført.

Jeg er på seminar om helsereformer. Vestlige besøkende WHO-eksperter foreslår skatt på alkohol og tobakk for å få inntekter til statskassen. En av rådgiverne i helsedepartementet hvisker til meg: "De forstår ikke at folk med våpen i hånd ikke betaler skatt!" For øvrig hadde det ikke vært stort til inntekt – det er ikke samme drikkeskikker her som i Russland. Og tobakken er oftest erstattet av nos, et snusliknende stoff med hallusinogene egenskaper.

Navnene i programmet minner om eventyr fra 1001 natt – ministeren heter Alamkhan (og oppfører seg som en khan), ellers ånder det poesi av sjeflegene, professorene og departementssjefene: Zouhra, Mihinisso, Sanobar, Muhabbat, Pirnazar, Firouz, Sitora, Ziyoda, Nargis, Farhod. I pausene er det vanlig sovjetisk apartheid: bossene og utlendingene går til et eget rom for kaffe og annet godt, de øvrige seminardeltakerne må finne seg i å ta pause i foajeen. Dette er helt normalt og ingen reagerer på det. Ministeren har en egen slave som løper rundt og skjenker drikke til ham og som tilmed rensker maten for ham!

Ulovlig produksjon av opium i 1998 (tonn). Fra *The Economist* 18.9. 1999

Afghanistan

Grensen mellom WHO Europa og WHO Eastern Mediterranean går mellom Tadsjikistan og Afghanistan. Det er på mange måter upraktisk, fordi det her er samme folk på begge sider av grensen, og krigshandlinger har medført at flyktninger til stadighet har krysset den ene eller den andre veien. Helseproblemer som malaria og narkotika er nær knyttet til naboskapet med Afghanistan. Dessuten er Nord-Afghanistan lettere tilgjengelig fra Tadsjikistan enn fra sør.

Dagen startet i den afghanske ambassaden, hvor jeg har vært og fått visum. Dersom været tillater drar jeg med helikopter først til Faizabad, deretter til Darwaz-regionen i Badakhshan, hvor det de siste ukene har vært en epidemi av ukjent årsak, med høy dødelighet. Dette området holdes ikke av Taliban, men av eksilregjeringen, og den internasjonale pressen har selvsagt spekulert i alt fra kolera til pest og biologisk krigføring. WHO har hatt et team inne. Det rapporterte om en influensaliknende sykdom, med høy dødelighet av sekundær pneumoni. Området er en del av Pamir, nærmest helt utilgjengelig uten via helikopter. Det er ingen helsetjeneste i området, heller ikke kvalifisert personell. Nærmeste helsesenter er lokalisert seks dagsreiser unna på esel sommerstid, nå om vinteren vil turen kunne ta opptil 20 dagsreiser – om den overhodet er mulig. Den generelle levestandarden og ernæringsssituasjonen er dårlig, og dette, kombinert med mangelen på antibiotika, er hva vi antar forårsaker den høye dødeligheten. Vi skal hente medikamenter og to leger fra provinshovedstaden Faizabad, vel én times flytur fra Dusjanbe, og bringe dem til Darwaz. Hvis været tillater.

Helikopterturen var helt utrolig. Fordi fjellene er så høye, flyr vi ikke over dem, men mellom. Landsbyene i Nord-Afghanistan ligger på utrolige steder, det er så mye fjell at det nesten ikke er noe imellom, som tusenvis av lyngsalper kastet sammen på et lite område, små leirhytter med gjørmete stier imellom. Faizabad var selvfølgelig bedre – større hus, noen også med bølgeblikk tak som uttrykk for fremskritt, og en håndfull biler. Overalt hvor vi landet, kom folk løpende i flagrende gevanter og med kalasjnikov slengende omkring seg. Men de var vennligheten selv. "Bare freden ville komme," sa de.

Det viser seg å være influensa, og CNN, Interfax og BBC mister interessen. Hvem bryr seg om noen hundre influensadødsfall i denne verden av konstante katastrofer?

Publisert: 20. januar 2000. Tidsskr Nor Legeforen. DOI:

© Tidsskrift for Den norske legeforening 2020. Lastet ned fra tidsskriftet.no